

سازمان حفاظت محیط زیست
معاونت محیط طبیعی و تنوع زیستی

بررسی وضعیت زیستی و حفاظتی خزندگان و دوزیستان کشور

2016 1 27

تهیه و تنظیم:

بخش خزندگان و دوزیستان

دفتر تنوع زیستی و حیات وحش

۱۳۹۵

وضعیت موجود خزندگان و دوزیستان کشور :

کشور ایران به خاطر تنوع جغرافیایی و اقلیمی خود دارای تنوع گونه‌ای بسیار ارزشمندی است و براساس آخرین بررسی و گزارشات کارشناسان محیط زیست ۱۱۶۸ گونه جانور مهره دار اعم از پستاندار، پرنده، خزنده، دوزیست و ماهی در اکوسیستم‌های خشکی و آب‌های داخلی ایران زیست می‌کنند.

از رده خزندگان در پنج زیرراسته لاک‌پشت‌ها، کروکودیل‌ها، سوسمارها، کرم سوسمارها و مارها تاکنون ۲۴۱ گونه مورد شناسایی قرار گرفته است اما اطلاعات مفید و قابل دسترس در مورد این جانوران بسیار اندک است. کمبود مطالعات جامع و عمیق در مورد بیولوژی و حفاظت این جانوران از یک طرف و جمعیت رو به زوال با توجه به تخریب زیستگاه‌های آنها در سال‌های اخیر موجب نگرانی نسبتاً زیادی در مورد تعدادی از گونه‌های ارزشمند خزنده کشورمان گشته است. متأسفانه شکار و صید بی‌رویه صدها و هزاران حلقه مار سمی با اهداف مختلف، بسیاری از این گونه‌های ارزشمند از جمله افعی دماوندی را در معرض خطر انقراض قرار داده است. خشکسالی‌های چند ساله در استان سیستان و بلوچستان که زیستگاه تنها گونه تمساح تالابی ایران می‌باشد، نگرانی را در مورد کاهش جمعیت این گونه بوجود آورده است. گونه‌های مختلفی از لاک‌پشت‌های دریایی نیز بدلائل مختلف زیست محیطی از جمله آلودگی‌های نفتی دریایی و صید غیر مجاز ازین قاعده مستثنی نیستند و لاک‌پشت فراتی به عنوان تنها گونه از خانواده لاک‌پشت‌های لاک نرم ایران در معرض خطر انقراض قرار داشته و توجه جدی تری را برای حفاظت خود می‌طلبد.

اما در میان پنج رده مهره داران، رده دوزیستان از کمترین تعداد جمعیت گونه‌ای برخوردار است و با سایر رده‌های دیگر حیات وحش قابل مقایسه نیست. این رده در جهان بیش از سه رسته و ۳۵ خانواده ندارد: رسته بی‌پاها (Apoda) که هیچ گونه‌ای از آن در ایران وجود ندارد، رسته دوزیستان دم‌دار یا سمندرها (Caudata) و رسته وزغ‌ها و قورباغه‌ها (Anura).

این رده در کشورمان فقط دارای دو رسته است: رسته سمندرها شامل دو خانواده هاینوبیده (Hynobiidae) و سالاماندریده (Salamandridae) و رسته وزغ‌ها و قورباغه‌ها شامل ۴ خانواده بوفونیده (Bofonidae)، پلوباتیده (Pelobatidae)، هایلیده (Hylidae) و رانیده (Ranidae) می‌باشد. بر اساس آخرین منابع موجود تا به حال ۲۲ گونه از دوزیستان کشورمان دقیقاً مورد شناسایی قرار گرفته است که در بین آنها سمندرها از درجه اهمیت بیشتری برخوردار هستند و تهیه اطلاعات از وضعیت بیولوژیک و اکولوژیک آنها در دستور کار می‌باشد. گونه‌هایی نظیر سمندر لرستانی، سمندر کردستانی و سمندر غارزی ایرانی در وضعیت بحرانی یا به شدت در معرض خطر انقراض قرار دارند. اگر چه تعداد کم گونه‌های این رده، از اهمیت ویژه آنها در چرخه زیستی نمی‌کاهد اما در سال‌های اخیر متأسفانه بدلیل کم‌توجهی به زیستگاه‌های این جانوران، جمعیت آنها به طور چشمگیری کاهش یافته و در مورد برخی گونه‌ها، این وضعیت به حد بحرانی رسیده است. در دهه‌های اخیر پیدایش نقص‌هایی در بدن دوزیستان گزارش شده که می‌تواند به دلیل آلودگی‌های زیست محیطی، سموم پراکنده در محیط و یا سایر عوامل دیگر باشد.

بررسی وضعیت حفاظتی خزندگان و دوزیستان ایران:

تعیین موقعیت گونه ها از نظر خطر تهدید امری دشوار بوده و به آسانی امکان پذیر نیست. از سال ۱۹۸۰ که طبقه بندی گونه ها در استراتژی جهانی حفاظت بر اساس معیار قریب الوقوع بودن انقراض در سه طبقه " در خطر انقراض، آسیب پذیر و کمیاب " تعریف شد، بیش از سه دهه می گذرد. این طبقه بندی که بر اساس ملاک های توصیفی و کیفی شکل گرفته بود، در سطحی فراگیر مورد استقبال قرار گرفت اما خیلی زود معلوم شد که امکان کاربری آن در عمل ممکن نیست زیرا معیار های کیفی قادر به تعیین جایگاه نبوده و کارگزاران حفاظت نیاز به ملاک های عملی، ساده و روشنی دارند تا بسرعت بتوانند موقعیت گونه را قبل از اینکه سرنوشت آنها با اتخاذ تصمیم های نادرستی رقم بخورد، مشخص نمایند. قرار گرفتن هر گونه در طبقه های خاص متعاقباً تدابیر حفاظتی خود را طلب می کند. بدیهی است در صورتی که نتوان با اطمینان نزدیک به یقین موقعیت گونه ها را به درستی مشخص نمود، ممکن است بسیاری از گونه ها به دلیل این غفلت در خطر انقراض قرار گرفته و به سرعت از بین روند.

اتحادیه بین المللی حفاظت از طبیعت* (IUCN) که از سال ۱۹۸۴ اولین تلاش خود را در این خصوص آغاز نمود، در سال ۱۹۹۴ گونه های در خطر تهدید را در فهرستی به نام **فهرست سرخ (Red List)** و بر اساس معیار هایی نظیر انتشار گونه ها، جمعیت و زیستگاه آنها و ... به ۸ گروه با تعاریف مشخصی طبقه بندی نمود که موقعیت هر گونه را بتوان با سهولت و اطمینان بیشتری تعیین کرد.

فهرست سرخ گونه های در خطر تهدید سازمان حفاظت جهانی، جامع ترین فهرست از وضعیت حفاظتی گونه های گیاهی و جانوری جهان است. این فهرست دقیق ترین معیارها برای برآورد وضعیت خطر انقراض هزاران گونه و زیرگونه جهان را در اختیار قرار می دهد. این معیارها برای تمامی گونه ها و تمامی مناطق جهان مناسب هستند. هدف از تهیه این فهرست فهماندن ضرورت و فوریت مسئله حفاظت به تصمیم گیران سیاسی و عموم و کمک به مجامع بین المللی برای کاهش بحران انقراض گونه ها است.

عمده ترین ارزیابان وضعیت گونه ها، مرکز پایش حفاظت جهانی و بسیاری از گروه های متخصص کمیته های «بقای گونه های» سازمان هستند.

روی هم رفته فهرست سرخ IUCN، معتبرترین راهنمای تعیین وضعیت تنوع زیست شناختی است. فهرست سال ۱۹۹۴ دارای ۸ گروه بود که گروه «کمتر در خطر» در آن خود به سه زیرگروه «تقریباً تهدید شده»، «کمترین نگرانی» و «وابسته به حفاظت» تقسیم شده بود.

---

* International Union for Conservation of Nature (IUCN)

امروزه گونه های جانوری در فهرست سرخ IUCN در ۹ گروه رده بندی می شوند که در ذیل به مرور اجمالی آنها می پردازیم:

۱- گونه های منقرض شده (EX) Extinct

یک تاکسون زمانی منقرض شده محسوب می شود که هیچگونه شک معقولی در مرگ آخرین فرد بازمانده آنها وجود نداشته باشد.

۲- منقرض شده در طبیعت (EW) Extinct in the Wild

تاکسون هایی منقرض شده در طبیعت محسوب می شوند که تنها بصورت تکثیر شده در اسارت یا در جمعیت های معرفی شده و سازگار یافته در خارج از گستره قبلی آنها وجود داشته باشد.

۳- بشدت در خطر انقراض یا بحرانی (CR) Critically Endangered

وضعیت یک تاکسون زمانی بحرانی تلقی می شود که در آینده نزدیک در طبیعت با احتمال بالایی از ریسک انقراض روبرو باشد.

۴- در خطر انقراض (EN) Endangered

یک تاکسون هنگامی در خطر انقراض است که بحرانی نباشد اما با احتمال بالایی از ریسک انقراض در طبیعت روبروست.

۵- آسیب پذیر (VU) Vulnerable

یک تاکسون زمانی آسیب پذیر تلقی می شود که نه بحرانی است و نه در خطر انقراض، اما در آینده میان مدت در طبیعت یا ریسک بالایی از انقراض روبروست.

۶- در شرف تهدید (NT) Near Threatened

تاکسون هایی در این طبقه قرار می گیرند که دارای شرایط لازم برای قرار گرفتن در طبقات بحرانی، در خطر انقراض و آسیب پذیر نیستند ولی در آینده ممکن است جزو طبقات در معرض تهدید نسل واقع شوند.

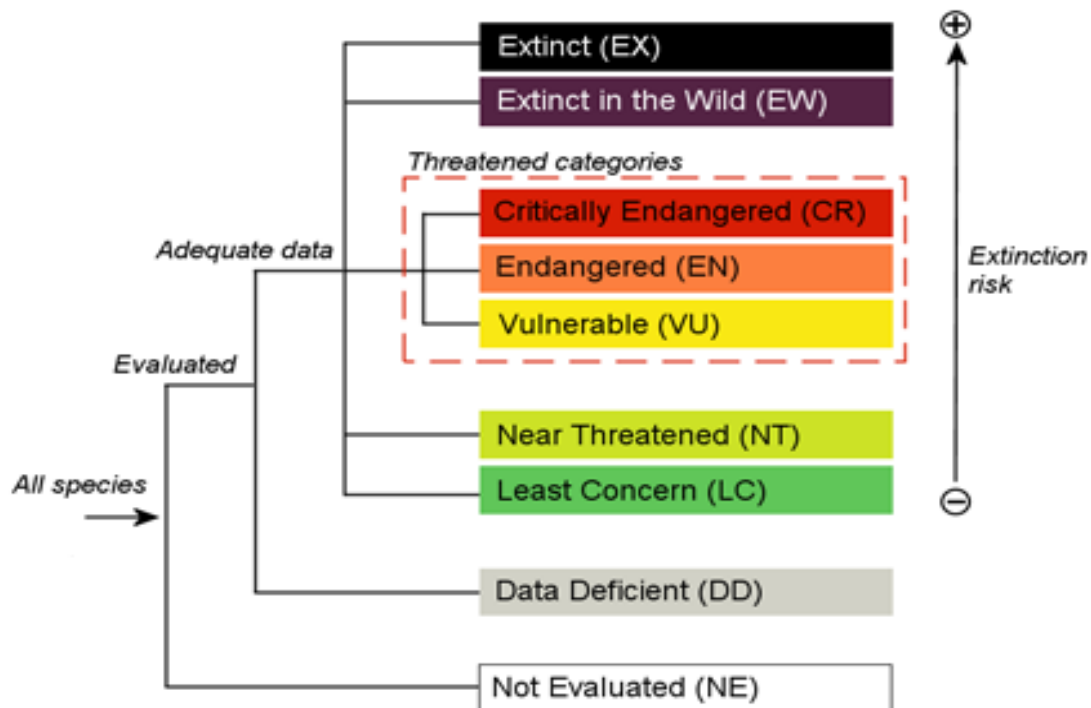
۷- دارای کمترین نگرانی (LC) Least Concern

تاکسون هایی هستند که شرایط لازم را برای قرار گرفتن در طبقات بحرانی، در خطر انقراض ، آسیب پذیر و در شرف تهدید ندارند. تاکسون هایی که بسیار زیاد و گسترش فراوان دارند در این گروه جای می گیرند.

۸- کمبود داده ها (DD) Data Deficient

زمانی یک تاکسون در این طبقه قرار می گیرد که برای ارزیابی مستقیم یا غیر مستقیم ریسک انقراض آن بر اساس وضعیت انتشار و یا وضعیت جمعیت، اطلاعات کافی موجود نباشد.

تاکسونی در این طبقه قرار می گیرد که هنوز در برابر معیار های موجود محک نخورده و مورد ارزیابی قرار نگرفته باشد.

حال همانگونه که در جدول یک ملاحظه می شود و بر اساس آخرین فهرست سرخ IUCN در سال ۲۰۱۵، از مجموع ۲۶۳ گونه خزنده و دوزیست شناسایی شده در کشور، ۱۷ گونه خزنده و ۵ گونه دوزیست در رده های مختلف تهدید نسل قرار دارند: از رده خزندگان ۳ گونه در وضعیت به شدت در معرض خطر انقراض یا بحرانی (CR) (۱/۲٪)، ۴ گونه در معرض خطر انقراض (EN) (۱/۶٪) و ۱۰ گونه در وضعیت آسیب پذیر (VU) (۴/۱٪) بسر می برند. از رده دوزیستان نیز ۳ گونه در وضعیت به شدت در معرض خطر انقراض یا بحرانی (CR) (۱/۳٪) و ۲ گونه در وضعیت آسیب پذیر (VU) (۹٪) جای دارند.

از سوی دیگر، در میان ۲۶۳ گونه خزنده و دوزیست کشورمان، ۱۰۸ گونه (۴۱٪) در فهرست سرخ IUCN قرار نداشته و همچنین ۱۰۹ گونه (۴۱/۴٪) نیز در این فهرست در طبقه "حداقل نگرانی" (LC) قرار دارند. این امر به دلیل فقدان اطلاعات کافی و لازم در خصوص اندازه جمعیت، روند کاهشی جمعیت و همچنین حاکی از عدم آگاهی کامل از وضعیت پراکنش این گونه ها در سطح ملی و بین المللی می باشد. به عبارت دیگر، وضعیت خزندگان و دوزیستان ایران بطور عمیق و اساسی مورد بررسی واقع نشده است. این مسئله نشانگر لزوم بازنگری در طبقه بندی های ملی و بین المللی جانوران بر اساس دستورالعمل های کنوانسیون IUCN و اعمال آنها در فهرست سرخ موجود می باشد. با توجه به اینکه در ایران تعداد ۶۱ گونه خزنده و دوزیست اندمیک (۲۳/۲٪) زندگی می کنند، گام اول در این زمینه می بایست آماده نمودن ارزیابی ملی گونه های اندمیکی باشد که در فهرست سرخ IUCN قرار دارند.

متأسفانه در ده سال اخیر، برخی از گونه های بومی و غیر بومی خزندگان و دوزیستان به تعداد زیادی در داخل کشور به عنوان تجارت حیوانات خانگی (pet trade) گسترش یافته اند. لاک پشت برکه ای اروپایی و مار آبی اروپایی اگرچه تنها در قسمت شمالی ایران زیست می کنند اما با این وجود گزارش های زیادی از وجود آنها از بخش های مرکزی ایران یافت شده است. همین معضل در رابطه با لاک پشت لاک نرم چینی و لاک پشت گوش قرمز که جزو گونه های غیر بومی و خطرناک برای اکوسیستم های آبی کشورمان محسوب می شوند ، وجود دارند که در سالهای اخیر وارد کشورمان شده اند و می بایستی با اطلاع رسانی بموقع ، کافی و سریع به عموم مردم و دوستداران محیط زیست در خصوص خطرات بالقوه و بالفعل آنها ، از ورود آنها به آبهای داخل کشور ممانعت بعمل آوریم.

اگر چه در حال حاضر در بین دوزیستان ایران تنها نام گونه سمندر لرستانی در فهرست ضمیمه یک کنوانسیون تجارت بین المللی گونه های گیاهی و جانوری وحشی در معرض خطر انقراض (*CITES) قرار گرفته است لیکن بر اساس آخرین طبقه بندی IUCN و اطلاعات موجود ، پنج گونه از دوزیستان ایران در درجات مختلف تهدید نسل قرار گرفته اند که شامل چهارگونه سمندر و یک گونه وزغ می باشند: سمندر لرستانی ، سمندر کردستانی و سمندر غارزی در وضعیت بحرانی (CR) و سمندر آذربایجانی و وزغ تالشی در رده آسیب پذیر (VU) قرار گرفته اند.

از رده خزندگان نیز پنج گونه از لاک پشت های دریایی شامل لاک پشت پوزه عقابی، لاک پشت سبز ، لاک پشت سرخ ، لاک پشت زیتونی رایدلی و لاک پشت پشت چرمی بعلاوه تمساح تالابی، افعی البرزی، بزجه هندی و بزجه بیابانی در ضمیمه یک کنوانسیون CITES قرار داشته و گونه های افعی خال دار، کفچه مار ، سوسمار خار دم ایرانی، سوسمار خار دم بین النهرین، سوسمار خار دم مصری، بوآی شنی باریک، کورمار معمولی، کورمار خوزستانی، کورمار بلوچستانی، کور مار سلیمانی و کور مار تاتاری نیز در ضمیمه دو کنوانسیون CITES جای دارند.

---

* the Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora (CITES)

جدول ۱- فهرست گونه های خزنده و دوزیست در معرض تهدید در فهرست سرخ IUCN-2015

نام گونه	تعداد	وضعیت حفاظتی	رده
لاک پشت پوزه عقابی (<i>Eretmochelys imbricata</i>) - افعی خالدار (<i>Montivipera wagneri</i>) - ارمیاس پلسکه (<i>Ermias pleskei</i>)	۳	بحرانی (CR)	خزندگان
لاک پشت سبز (<i>Chelonia mydas</i>) - لاک پشت سرخ (<i>Caretta caretta</i>) - افعی لطیفی (<i>Montivipera latifii</i>) - لاک پشت فراتی (<i>Rafetus euphraticus</i>)	۴	در معرض خطر انقراض (EN)	
تمساح تالابی (گاندو) (<i>Crocodylus palustris</i>) - لاک پشت پشت چرمی (<i>Dermochelys coriacea</i>) - لاک پشت زیتونی رایدلی (<i>Lepidochelys olivacea</i>) - افعی زنجانی (<i>Montivipera albicornuta</i>) - افعی البرزی (<i>Vipera ebnieri</i>) - افعی استیپه ارمنی (<i>Vipera eriwanensis</i>) - آگامای سرورغی ایرانی (<i>Phrynocephalus persicus</i>) - سوسمار خاردم مصری (<i>Uromastix aegyptia</i>) - لاک پشت مهمیزدار (<i>Testudo graeca Linnaeus</i>) - لاک پشت آسیایی (<i>Testudo horsfieldii</i>)	۱۰	آسیب پذیر (VU)	
سمندر لرستانی (<i>Neuregus kaiseri</i>) - سمندر کردستانی (<i>Neuregus microspilotus</i>) - سمندر غارزی (<i>Paradactylodon gorganensis</i>)	۳	بحرانی (CR)	دوزیستان
---	---	در معرض خطر انقراض (EN)	
سمندر آذربایجانی (<i>Neuregus crocatus</i>) - وزغ تالشی (<i>Bufo eichwaldi</i>)	۲	آسیب پذیر (VU)	
	۲۲	جمع کل	